

پروین اعتصامی، شاعره نامدار معاصر ایران از گویندگان قدر اول زبان فارسی است که با تواناترین گویندگان مرد برابری کرده و به گواهی اساتید و سخن شناسان معاصر گوی سبقت را از آنان ربوده است.

در جامعه ما با همه اهتمام و نظام فکری اسلام به تعلیم و تربیت عموم و لازم شمردن پرورش فکری و تقویت استعداد های زن و مرد، باز برای جنس زن به علت نظام مرد سالاری امکان تحصیل و پرورش توانایی های ذوق کم بوده و روی همین اصل تعداد گویندگان و علماء زن ایران در برابر خیل عظیم مردان که در این راه گام نهاده اند؛ ناچیز می نماید و پروین در این حد خود منحصر به فرد است.

رمز توفیق این ارزشمند زن فرهنگ و ادب فارسی، علاوه بر استعداد ذاتی؛ معجزه تربیت و توجه پدر نامور اوست که علی رغم محرومیت زن ایرانی از امکانات تحصیل و فقدان مدارس دخترانه، خود به تربیت او همت گماشت و دختر با استعداد و با سرمایه معنوی خود را به مقامی که در خورد او بود رسانید.

پدر پروین میرزا یوسف اعتصامی (اعتصام الملک) پسر میرزا ابراهیم خان مستوفی ملقب به اعتصام الملک از اهالی آشتیان بود که در جوانی به سمت استیفای آذربایجان به تبریز رفت و تا پایان عمر در همان شهر زیست.

یوسف اعتصام الملک در ۱۲۹۱ هـ ق در تبریز به دنیا آمد. ادب عرب و فقه و اصول و منطق و کلام و حکمت قدیم و زبان های ترکی و فرانسه را در تبریز آموخت و در لغت عرب احاطه کامل یافت. هنوز بیست سال از عمرش نرفته بود که کتاب (قلائد الادب فی شرح اطواق الذهب) را که رساله ای بود در شرح یک صد مقامات محمود بن عمر الزمخشری در نصایح و حکم و مواعظ و مکارم اخلاق به زبان عربی نوشت که به زودی جزء کتاب های درسی مصریان قرار گرفت. چندی بعد کتاب (ثورة الهند یا المرأة الصابرة) او نیز مورد تحسین ادبای ساحل نیل قرار گرفت.

کتاب (تربیت نسوان) او که ترجمه (تحریر المرأة) قاسم امین مصری بود به سال ۱۳۱۸ هـ ق انتشار یافت که در آن روزگار تعصب عام و بی خبری عموم از اهمیت پرورش بانوان در جامعه ایرانی رخ می نمود.

اعتصام الملک از پیش قدمان راستین تجدد ادبی در ایران و به حق از پیشوایان تحول نثر فارسی است. چه او با ترجمه شاهکارهای نویسندگان بزرگ جهان، در پرورش استعداد های جوانان، نقش بسزا داشت. او علاوه بر ترجمه بیش از ۱۷ جلد کتاب در بهار ۱۳۲۸ هـ ق مجموعه ادبی نفیس و پرارزشی به نام (بهار) منتشر کرد که طی انتشار ۲۴ شماره در دو نوبت توانست مطالب سودمند علمی - ادبی - اخلاقی - تاریخی - اقتصادی و فنون متنوع را به روشی نیکو و روشی مطلوب عرضه کند.

رخشنده اعتصامی مشهور به پروین اعتصامی در روز ۲۵ اسفند سال ۱۲۸۵ شمسی در تبریز تولد یافت و از ابتدا زیر نظر پدر به رشد پرداخت.

در کودکی با پدر به تهران آمد. ادبیات فارسی و ادبیات عرب را نزد وی قرار گرفت و از محضر ارباب فضل و دانش که در خانه پدرش گرد می‌آمدند بهره‌ها یافت و همواره آنان را از قریحه سرشار و استعداد خارق‌العاده خویش دچار حیرت می‌ساخت. در هشت سالگی به شعر گفتن پرداخت و مخصوصاً با به نظم کشیدن قطعات زیبا و لطیف که پدرش از کتب خارجی (فرنگی - ترکی و عربی) ترجمه می‌کرد طبع آزمائی می‌نمود و به پرورش ذوق می‌پرداخت.

در تیر ماه سال ۱۳۰۳ شمسی برابر با ماه ۱۹۲۴ میلادی دوره مدرسه دخترانه آمریکایی را که به سرپرستی خانم میس شولر در ایران اداره می‌شد با موفقیت به پایان برد و در جشن فراغت از تحصیل خطابه‌ای با عنوان " زن و تاریخ " ایراد کرد.

او در این خطابه از ظلم مرد به شریک زندگی خویش که سهیم غم و شادی اوست سخن می‌گفت. خانم میس شولر، رئیس مدرسه آمریکایی دختران خاطرات خود را از تحصیل و تدریس پروین در آن مدرسه چنین بیان می‌کند. "پروین، اگر چه در همان اوان تحصیل در مدرسه آمریکایی نیز معلومات فراوان داشت، اما تواضع ذاتیش به حدی بود که به فرا گرفتن مطلب و موضوع تازه‌ای که در دسترس خود می‌یافت شوق وافر اظهار می‌نمود."

خانم سرور مهکامه محصل از دوستان نزدیک پروین که گویا بیش از دوازده سال با هم مراد و مکاتبه داشتند او را پاک طینت، پاک عقیده، پاک دامن، خوش خو، خوش رفتار، در مقام دوستی متواضع و در طریق حقیقت و محبت پایدار توصیف می‌کند.

پروین در تمام سفرهایی که با پدرش در داخل و خارج ایران می‌نمود شرکت می‌کرد و با سیر و سیاحت به گسترش دید و اطلاعات و کسب تجارب تازه می‌پرداخت.

این شاعر آزاده، پیشنهاد ورود به دربار را با بلند نظری نپذیرفت و مدال وزارت معارف ایران را رد کرد.

پروین در نوزده تیر ماه ۱۳۱۳ با پسر عموی خود ازدواج کرد و چهار ماه پس از عقد ازدواج به کرمانشاه به خانه شوهر رفت.

شوهر پروین از افسران شهربانی و هنگام وصلت با او رئیس شهربانی در کرمانشاه بود. اخلاق نظامی او با روح لطیف و آزاده پروین مغایرت داشت. او که در خانه‌ای سرشار از مظاهر معنوی و ادبی و به دور از هر گونه آلودگی پرورش یافته بود پس از ازدواج ناگهان به خانه‌ای وارد شد که یک دم از بساط عیش و نوش خالی نبود و طبیعی است همگامی این دو طبع مخالف نمی‌توانست دیری بپاید و سرانجام این ازدواج ناهمگون به جدایی کشید و پروین پس از دو ماه و نیم اقامت در خانه شوهر با گذشتن از کابین طلاق گرفت.

با این همه او تلخی شکست را با خونسردی و متانت شگفت‌آوری تحمل کرد و تا پایان عمر از آن سخنی بر زبان نیاورد و شکایتی ننمود.

بعد از آن واقعه تأثیرانگیز پروین مدتی در کتابخانه دانشسرای عالی تهران سمت کتابداری داشت و به کار سرودن اشعار ناب خود نیز ادامه می‌داد. تا اینکه دست اجل او را در ۳۴ سالگی از جامعه ادبی گرفت در حالی که بعد از آن سالها می‌توانست عالی‌ترین پدیده‌های ذوقی و فکری انسانی را به ادبیات پارسی ارمغان نماید. به هرحال در شب ۱۶ فروردین سال ۱۳۲۰ خورشیدی به بیماری حصبه در تهران زندگی را بدرود گفت و پیکر او را به قم بردند و در جوار قبر پدر دانشمندش در مقبره خانوادگی بخاک سپردند.

در تهران و ولایات، ادبا و شعرا از زن و مرد اشعار و مقالاتی در جراید نشر و مجالس یادبودی برای او برپا کردند. در سال ۱۳۱۴ چاپ اول دیوان پروین اعتصامی، شاعره توانای ایران، به همت پدر ادیب و گرانمایه اش انتشار یافت و دنیای فارسی زبان از ظهور بلبل داستانسرای دیگری در گلزار پر طراوت و صفای ادب فارسی آگاهی یافت و از غنچه معطر ذوق و طبع او محفوظ شد.

پروین برای سنگ مزار خود نیز قطعه اندوهباری سروده که هم اکنون بر لوح نماینده مرقدش حک شده است.

ویژگی سخن

او در قصایدش پیرو سبک متقدمین به ویژه ناصرخسرو است و اشعارش بیشتر شامل مضامین اخلاقی و عرفانی می‌باشد. پروین موضوعات حکمتی و اخلاقی را با چنان زبان ساده و شیوایی بیان می‌دارد که خواننده را از هر طبقه تحت تاثیر قرار می‌دهد. او در قدرت کلام و چیره دستی بر صنایع و آداب سخنوری هم پایه‌ی گویندگان نامدار قرار داشته و در این میان به مناظره توجه خاص دارد و این شیوه را که شیوه شاعران شمال و غرب ایران بود احیاء می‌نماید. پروین تحت تاثیر سعدی و حافظ بوده و اشعارش ترکیبی است از دو سبک خراسانی و سبک عراقی.

چاپ اول دیوان که آراسته به دیباچه پر مغز شاعر و استاد سخن شناس ملک الشعرای بهار و حاوی نتیجه بررسی و تحقیق او در تعیین ارزش ادبی و ویژگی‌های سخن پروین بود شامل بیش از یک صد و پنجاه قصیده و مثنوی در زمان شاعر و با قطعه‌ای در مقدمه از خود او تنظیم شده بود. پروین با اعتقاد راسخ به تأثیر پدر بزرگوارش در پرورش طبعش، دیوان خود را به او تقدیم می‌کند.

قریحه سرشار و استعداد خارق‌العاده پروین در شعر همواره موجب حیرت فضلا و دانشمندانی بود که با پدرش معاشرت داشتند، به همین جهت برخی بر این گمان بودند که آن اشعار از او نیست.

پروین اعتصامی بی‌تردید بزرگترین شاعر زن ایرانی است که در طول تاریخ ادبیات پارسی ظهور نموده است. اشعار وی پیش از آنکه به صورت دیوان منتشر شود در مجلد دوم مجله بهار که به قلم پدرش مرحوم یوسف اعتصام الملک انتشار می‌یافت چاپ می‌شد (۱۳۰۲ - ۱۳۰۰ خورشیدی) دیوان اشعار پروین اعتصامی که شامل ۶۵۰۰ بیت از قصیده و مثنوی و قطعه است تاکنون چندین بار به چاپ رسیده است.

مقدمه دیوان به قلم شادروان استاد محمد تقی ملک الشعراى بهار است که پیرامون سبک اشعار پروین و ویژگیهای اشعار او نوشته است.

سخن آخر

عمر پروین بسیار کوتاه بود، کمتر زنی از میان سخنگویان اقبالی همچون پروین داشت که در دورانی این چنین کوتاه شهرتی فراگیر داشته باشد. پنجاه سال و اندی است که از درگذشت این شاعره بنام می‌گذرد و همگان اشعار پروین را می‌خوانند و وی را ستایش می‌کنند و بسیاری از ابیات آن به صورت ضرب‌المثل به زبان خاص و عام جاری گشته است.

شعر پروین شیوا، ساده و دلنشین است. مضمون‌های متنوع پروین مانند باغ پرگیاهی است که به راستی روح را نوازش می‌دهد. اخلاق و همه تعابیر و مفاهیم زیبا و عادلانه آن چون ستاره‌ای تابناک بر دیوان پروین می‌درخشد چنانکه استاد بهار در مورد اشعار وی می‌فرماید پروین در قصاید خود پس از بیانات حکیمانه و عارفانه روح انسان را به سوی سعی و عمل امید، حیات، اغتنام وقت، کسب کمال، همت، اقدام نیک بختی و فضیلت سوق می‌دهد. وی این قطعه را برای سنگ مزار خود سروده است.

اینکه خاک سپهش بالین است/ اختر چرخ ادب پروین است

گر چه جز تلخی ز ایام ندید/ هر چه خواهی سخنش شیرین است

صاحب آن همه گفتار امروز/ سائل فاتحه و یاسین است

دوستان به که ز وی یاد کنند/ دل بی دوست دلی غمگین است

خاک در دیده بسی جان فرساست/ سنگ بر سینه بسی سنگین است

بیند این بستر و عبرت گیرد/ هر که را چشم حقیقت بین است

هر که باشی و ز هر جا برسی/ آخرین منزل هستی این است

آدمی هر چه توانگر باشد/ چون بدین نقطه رسید مسکین است

اندر آنجا که قضا حمله کند/ چاره تسلیم و ادب تمکین است

زادن و کشتن و پنهان کردن/ دهر را رسم و ره دیرین است

خرم آنکس که در این محنت گاه/ خاطری را سبب تسکین است

